

Apstiprinājums sengrieķu dialogā

Affirmation in Ancient Greek dialogue

Gita Bērziņa

Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte
Klasiskās filoloģijas nodaļa
Visvalža iela 4a, Rīga, LV-1050
E-pasts: gita.berzina.hzf@lu.lv

Dialogiskajā saziņā svarīga ir sarunbiedru vienošanās, kopīgas pozīcijas rašana, un šajā ziņā būtiska nozīme ir apstiprinājumam. Dažādās valodās tam izmantojami daudzveidīgi valodas līdzekļi un paņēmieni.

Rakstā aplūkota apstiprinājuma izteikšana sengrieķu valodā, galveno uzmanību veltot biežāk lietotajām formām, kas kalpo tā paušanai īsos izteikumos, un dominējošām likumsakarībām to izmantošanā. Konkrētas formas izvēli nosaka dažādi faktori: jautājuma resp. iepriekšējā izteikuma semantiskā un sintaktiskā struktūra, konteksts, mērķtiecīgs sarunbiedru pozīciju akcentējums, komunikatīvās saiknes uzsvērums, atbildētāja piekrišanas intensitāte, pārliecība par sarunbiedra izteikuma patiesumu, kā arī literārā tekstā žanra raksturiezīmes un autora mākslinieciskie nolūki.

Ir apstiprinājuma formas, kas iederīgas dažādās situācijās, kas izsaka piekrišanu bez papildu niansēm, bet ir arī tādas formas, kas tiek lietotas noteiktā kontekstā un situācijā, kas līdzās apstiprinājuma semantikai ietver papildu nianses, piem., par tā intensitāti.

Atslēgvārdi: apstiprinājums; sengrieķu valoda; dialogs; semantika; intensitāte; persona.

Levads

Dialogs kā īpaša komunikatīva prakse ir divu (atsevišķos gadījumos vairāku) personu valodiska saziņa, kurā katrs izteikums tieši adresēts sarunbiedram (Skujiņa 2007, 90; Ahmanova 2012, 132). Abas dialogā iesaistītās personas pārmaiņus realizē runātāja un klausītāja lomas un ir vienlīdz atbildīgas par saziņas norisi (sk. Crystal 1998, 116). Katra izteikuma realizāciju raisa un motivē iepriekšējais, katrs nākamais parādās kā reakcija uz iepriekšējo. Dialogisko tekstu tādējādi veido regulāra abu sarunas partneru izteikumu, proti, repliku, mija (Jakubinskij 1986, 35; Krylova 2006, 301). Turklāt replikas nepastāv kā neatkarīgi veselumi, bet, savstarpēji mijoties, ir gan komunikatīvi, gan saturiski un strukturāli cieši saistītas savā starpā (sk. Moskal'skaja 1981, 42–48; Rozenbergs 1989, 205–208; Rozenbergs 1997, 227).

Dialogiskās saziņas risinājumā svarīga ir sarunbiedru vienošanās, kopīgas pozīcijas rašana, un šajā ziņā būtiska nozīme ir apstiprinājumam, sarunbiedra izteiktās domas atzīšanai par pareizu. Dažādās valodās tam izmantojami daudzveidīgi paņēmieni un valodas līdzekļi.

Sengrieķu valodā dialogu sastopam tikai rakstītās liecībās, literāros tekstos, un būtisks ir šo tekstu devums dialoga kā literāra žanra un plašāk – kā noteikta diskursa veida tradīcijai (Shalev 2003, 351). Tālab sengrieķu valoda minētā aspekta izpētei piedāvā nozīmīgu valodas faktu materiālu, kas salīdzinošā tvērumā var noderēt arī citu valodu dialogu pētniekiem.

Dialogiskā komunikācijā apstiprinājumu var izteikt dažādi – no īsa un viennozīmīga *jā* līdz izvērstiem apsvērumiem ar implicīti ietvertu niansētu piekrišanu. Visas iespējas un valodas līdzekļus nav iespējams aplūkot vienā rakstā, tāpēc šoreiz par sengrieķu valodā biežāk lietotajām formām, kas kalpo skaidra apstiprinājuma izteikšanai īsos, kodolīgos izteikumos, un dominējošām likumsakarībām to izmantošanā, norobežojoties no specifiskiem gadījumiem kontekstuāli atsevišķos tekstos, kā arī no implicīti izsacītiem apstiprinājuma veidiem.

1. Apstiprinājums

Līdzīgi kā latviešu valodā, sengrieķu valodā apstiprinājumu iespējams izteikt gan ar vienu vārdu, gan dažādiem savienojumiem, gan atbildē ietverot daļu no jautājuma, t. i., iepriekšējā izteikuma. Tam kalpo dažādi valodas līdzekļi. Apstiprinoši iespējams atbildēt, izmantojot, piem.:

- 1) apstākļa vārdu *vai*, līdzinieku latviešu valodas apgalvojuma partikulai *jā* (Paegle 2003, 212);
- 2) *vai* ar pievienotu zvēresta formulu *vai μὰ Δία* vai tikai zvēresta formulu *νὴ Δία* ‘Jā, zvēru pie Zeva!’;
- 3) atsevišķus citus apstākļa vārdus vai to savienojumus ar kādu partikulu: *πάνν γε, πάνν μὲν οὖν* ‘noteikti’, *οὕτω(ς)* ‘tā [ir]’, *οὕτω μὲν οὖν* ‘tā gan’, *σφόδρα γε* ‘jā gan / taisni tā’ (burt. ‘ļoti’), *εὖ γε* ‘labi’, *καὶ μάλα* ‘pat ļoti/taisni tā/jā, protams’, *μάλιστα* ‘visnotaļ’ (burt. ‘visvairāk’), *ὀρθῶς* ‘pareizi’, *ὀρθῶς γε* ‘pareizi gan’, *ἀληθέστατα* ‘ļoti patiesi’, *πάντως* ‘visādā ziņā’, *πάντως δήπου* ‘visādā ziņā, bez šaubām/protams’, *κομιδῆ* ‘taisni tā’ (burt. ‘ar rūpēm’), *εἰκότως* ‘dabiski’ u. c.;
- 4) adverbilizētu lietvārda nominatīva formu *ἀνάγκη*, ko pastiprinājumam var papildināt īpašības vārds, *πολλὴ ἀνάγκη* ‘neizbēgami/noteikti’;
- 5) atbilstīgu vietniekvārdu vai apstākļa vārdu ar verba *būt* vienskaitļa 3. personas formu *ἔστι ταῦτα, ἔστιν οὕτως* ‘tā ir’;
- 6) *φημί* kā fiksētu formu ar nozīmi ‘jā’ no verba *φάναι* ‘teikt’ vienskaitļa 1. personas formas ar nozīmi ‘es saku’;
- 7) vienskaitļa 1. personas vietniekvārda nominatīva vai datīva formas ar partikulu *γε*: *ἔγωγε, ἔμοιγε* burt. ‘es patiesi’, ‘man patiesi’;
- 8) runāšanas verbis (*verba dicendi*) vienskaitļa 2. personā savienojumā ar atbilstīgu lietvārdu vai apstākļa vārdu: *ἀληθῆ λέγεις* ‘tev taisnība’ (burt. ‘tu saki/runā taisnību’), *ὀρθῶς λέγεις* (burt. ‘tu saki/runā pareizi’), *εὖ λέγεις* (burt. ‘tu saki/runā labi’);
- 9) šķituma verbu formas *φαίνεται, εἰκεν, κινδυνεύει* ‘[tā] liekas/šķiet’;

- 10) verba *būt* optatīva daudzskaitļa 3. personas formu *εἶεν* ‘Lai būtu!’ vai imperatīva vienskaitļa 3. personas formu *ἔστω* ‘Lai ir! / Lai notiek!’;
- 11) atkārtojot vārdu vai kādu citu iepriekšējā izteikumā uzsvērtu vārdu (ko var papildināt kāds apstiprinošs adverbs vai partikula), piem., .. *καὶ τοῦτο εἴρηται; εἴρηται γάρ.* ‘.. arī tas tika teikts? – Tika gan teikts.’ (Pl. Euth. 7b);
- 12) īsu vispārinātas nozīmes pretjautājumu, piem., *ἀλλὰ τί;* ‘Bet ko? / Ko gan [citu]?’; *πῶς γὰρ οὐ;* ‘Kā gan/nu ne?’, *πῶς δ’ οὐ;* ‘Kā tad ne?’.

2. Apstiprinājuma izvēle

Konkrētās iespējas izvēli un lietojumu nosaka dažādi faktori. Sengrieķu valodas gramatikās un atsevišķos pētījumos uzmanība tiem gan pievērsta maz, lai arī lielākoties tiek atzīmēts, ka pastāv dažādas iespējas izteikt apstiprinājumu (sk. Kühner, Gerth 1904, 591; Thesleff 1967, 38; Smyth 1984, 606). Apjomīgajā un autoritatīvajā Herberta Smita sengrieķu valodas gramatikā (*Herbert Smyth* 1984) šim jautājumam, piem., veltīts viens neliels punkts (2680. paragrāfs), konspektīvi uzskaitot sengrieķu valodā iespējamās atbilžu variantus uz t. s. *jā* un *nē* jautājumiem. Atbilžu klasifikācijā netiek komentēta noteiktas atbildes izvēle (t. i., kādā situācijā viena vai otra atbilde tiek izmantota).

Daži autori, runājot par apstiprinājuma izteikšanu sengrieķu dialogiskā tekstā, pievērsušies atsevišķiem aspektiem (sk., piem., Beversluis 2000, 37–58; Shalev 2003, 351–360 par apstiprinājumu Platona dialogos). Taču, kā norādījusi jau Donna Šaleva (*Donna Shalev* 2003, 351), trūkst detalizētu pētījumu par atbilžu *mehānismiem* un konkrētu formu lietošanas specifiku sengrieķu valodā.

Kādi ir faktori, kas nosaka noteiktas apstiprinājuma formas izvēli un lietošanu?

2.1. Iepriekšējā izteikuma semantiskā un sintaktiskā struktūra

Pirmkārt, apstiprinājuma forma atkarīga no jautājuma, proti, iepriekšējā izteikuma/replikas formas un specifikas.

Ierasti apstiprinājumu vai noliegumu (apstiprinošu vai noliedzošu atbildi) sengrieķu valodā, tāpat kā latviešu valodā, prasa t. s. vispārējie jautājuma izteikumi (Lokmane, Valkovska 2013, 778). Tie var ietvert atbilstīgu jautājuma partikulu (latviešu valodā partikulu *vai* izteikuma sākumā, sengrieķu valodā – piem., *ἄρα, ἦ, ἦ*), vai arī to komunikatīvo ievirzi var marķēt tikai intonācija.

Tāpat apstiprinājumu iespējams izteikt arī, atbildot uz sarunbiedra apgalvojumu un tā atbalstot viņa pozīciju, kā arī uz dažāda veida pamudinājuma izteikumiem, kas rosina klausītāju veikt kādu darbību (piem., pavēli, lūgumu, brīdinājumu).

Ir universālas apstiprinājuma formas, kas der dažādās situācijās, atbildot gan uz dažādiem jautājumiem, gan uz apgalvojumu. Tādas, piem., ir *vai* ‘jā’, *πάνυ γε, πάνυ μὲν οὐν* ‘noteikti’, *μάλιστα* ‘visnotaļ’ (burt. ‘visvairāk’), *ὀρθῶς* ‘pareizi’.

Ir arī atbildes, kas tiek lietotas noteiktā kontekstā un situācijā.

Te vispirms jāmin izplatītais paņēmieni sengrieķu valodā apstiprinājumu izteikt, atkārtotot verbu vai kādu citu jau iepriekšējā izteikumā (nosacīti dēvējamā par *jautājuma* repliku) ietvertu nozīmīgu vārdu. Proti, jautājumā var tikt uzsvērts kāds semantiski būtisks komponents, kuru nepieciešams precizēt. Un tas tiek izcelts arī atbildē, dažkārt papildinot ar vienu vai vairākiem apstiprinošiem adverbjiem vai partikulām. Šāda veida apstiprinājumi vērojami dialogos visu žanru tekstos. Piem., Aishila traģēdijā:

- (1) τήν μητέρ' εἰπέ πρῶτον εἰ
 tā.ART.ACC.SG māte.ACC.SG teikt.IMP.AOR.2SG vispirms vai
κατέκτονας.
 nogalināt.AOR.2SG
 ἔκτεινα' τούτου δ' οὔτις ἄρνησις
 nogalināt.AOR.1SG tas.GEN PRT nekāds.NOM noliegums.NOM
 πέλει.
 būt.PRS.3SG
 ‘ “Saki vispirms, vai māti tu **nogalināji**.
 “**Nogalināju**; tam nav nekāda nolieguma.” ’¹ (Aesch. Eum. 585–587)²

Ksenofonta dialogiskajā prozā:

- (2) ἄρ' οὖν .. τῶν δικαίων ἐστίν
 vai tad tas.ART.GEN.PL.M taisnīgs.ADJ.GEN.PL.M būt.PRS.3SG
 ἔργα ὥσπερ τῶν τεκτόνων;
 darbs.NOM.PL kā tas.ART.GEN.PL.M namdaris.GEN.PL
 ἔστι μέντοι.
 būt.PRS.3SG protams
 ‘ “Vai taisnīgajiem **ir** [raksturīgi] darbi tāpat kā namdariem?”
 “**Ir**, protams.” ’ (Xen.Mem. IV, 2, 12)

Lūkiāna satīriskajā dialogā:

- (3) πάντα ἔχεις τὰ ἐργαλεῖα καὶ
 viss.PRON.ACC.PL turēt.PRS.2SG tas.ART.ACC.PL.N rīks.ACC.PL un
 οὐδέν ἀπόλωλεν αὐτῶν;
 neviens.NOM.N zust.PRF.3SG viņš/tas.PRON.GEN.PL
πάντα, ᾧ Ἄπολλον.
 viss.PRON.ACC.PL INTJ Apollons.VOC
 ‘ “Vai tev **ir visi** rīki un neviens no tiem nav pazudis?”
 “**Visi**, Apollon!” ’ (DDeor. 7.2)

¹ Šeit un turpmāk, ja nav norādīts citādi, raksta autores tulkojums.

² Atsauces uz antīko avotu tekstvietām tiek dotas, izmantojot klasiskajā filoloģijā tradicionāli pieņemto atsauču sistēmu, sk. Liddell, Scott, Jones 1992.

Atbildē var būt tikai uzsvērtais vārds, to var papildināt atsevišķi elementi pastiprinājumam (piem., partikula, uzruna) vai var būt pievienots arī plašāks komentārs. Taču visos gadījumos apstiprinājuma atbildes repliku pamatā veido atkārtota jau iepriekšējā replikā ietverta leksēma ar identu vai vārdiem nepieciešamības gadījumā mainītu vien personas formu. Atkārtotā leksēma akcentē semantiski būtiskāko un apstiprinot īpaši tam pievērš uzmanību.

Tāpat konsituatīvi saistītas ir formas ar 1. personas vietniekvārda lietojumu. Sengrieķu dialogiskos tekstos ļoti plaši – sevišķi kā īsi, kodolīgi izteikumi – apstiprinājuma nozīmē lietotas atbildes *ἔγωγε*, *ἔμοιγε* – 1. personas vietniekvārda nominatīva vai datīva formas ar pastiprinājuma partikulu *γε*. Piem., Sofokla traģēdijā “Trahīnietes”:

- (4) *πράσσειν ἄνωγας οὖν με πανδίκως*
 darīt.INF pavēlēt.2SG tad es.PRON.ACC ļoti_taisnīgi.ADV
τάδε;
 šis.PRON.ACC.PL.N
ἔγωγε· τούτων μάρτυρας καλῶ θεός.
 es_patiesi.NOM šis.PRON.GEN.PL liecinieks.ACC.PI saukt.1SG dievs. ACC.PI
 ‘ “Tu pavēli tad man šo darīt taisnīgi?”
 “Jā gan! / burt. **Es patiesi** [pavēlu]; tam dievus par lieciniekiem piesaucu.” ’
 (S. Tr. 1247–1248)

Platona un Ksenofonta dialogos:

- (5) *Γοργία οὐκ ἐνέτυχες ὅτε ἐνθάδε ἦν;*
 Gorgijs.DAT ne satikt.AOR.2SG kad šeit būt.IPFV.3SG
ἔγωγε.
 es_patiesi.NOM
 ‘ “Vai tu Gorgiju nesatiki, kad viņš šeit bija?”
 “Jā gan! / burt. **Es patiesi** [satiku]!” ’ (Pl. Men. 71c)
- (6) *εἰπέ μοι, ὦ Ἀριστόδημε, ἔστιν*
 teikt.IMP.AOR es.PRON.DAT INTJ Aristodēms.VOC būt.PRS.3SG
οὔστινας ἀνθρώπους τεθαύμακας ἐπὶ
 kurš.PRON.ACC.PL cilvēks.ACC.PL apbrīnot.PRF.2SG par/dēļ
σοφία;
 gudrība.DAT
ἔγωγε.
 es_patiesi.NOM
 ‘ “Saki man, Aristodēm, vai ir tādi cilvēki, kurus tu apbrīno par viņu gudrību?”
 “Jā gan! / burt. **Es patiesi**!” ’ (Xen. Mem. I, 4, 3)

Šādas apstiprinājuma atbildes lielākoties ir īsas, kodolīgas, veidotas tikai ar attiecīgo vietniekvārda formu nominatīvā. Tās vērojamas gadījumos, kad uzdots jautājums par sarunbiedra rīcību vai uzskatiem (*pavēli, nesatiki, apbrīno?* u. tml.).

Un atbilde veidota atbilstoši – ar akcentu uz runātāju, atbildētāja personīgo pozīciju. Tomēr komunikācijas risinājumam būtiskāka par atbildētāja pozīcijas uzsvērumu ir apstiprinājuma semantika, ko ietver ἔγωγε forma.

To apliecina arī fakts, ka šīs atbildes ar vietniekvārdu formām, kas sengrieķu dialogiskos tekstos tik bieži lietotas ar izteiktu apstiprinājuma nozīmi, konkrēto tekstvietu tulkojumos citās valodās, tostarp arī latviešu valodā, nereti atveidotas ar izteikumiem, kuros personas aspekts nav marķēts, bet kā galvenā iezīmēta tieši piekrišanas/apstiprinājuma nozīme (piem., *Jā gan! Jā, protams! Protams!* Ā. Feldhūna tulkojumos sk. Platons 1997, 31–32; Ksenofons 2005, 54 u. c.)

Nākas konstatēt, ka grūti tulkojumā tikpat īsā formā kā sengrieķu valodā līdzvērtīgi ietvert gan apstiprinājuma, gan akcentēto personas aspektu.

Savukārt, ja uzdots jautājums par sarunbiedra viedokli, izmantojot šķītuma verbus, atbildē izmantota vienskaitļa datīva forma ἔμοιγε ar partikulu γε:

- (7) ἰδέ γάρ, εἰ οὐκ ἀναγκαῖόν σοι
skatīties.IMP.AOR jo/taču vai ne nepieciešams tu.PRON.DAT
δοκεῖ δίκαιον εἶναι πᾶν τὸ
šķist.3SG taisnīgs.ADJ.NOM būt.INF viss.NOM tas.ART.NOM.N
ὄσιον. ἔμοιγε.
dievbijīgs.NOM es_patiesi.DAT
‘ ‘Taču skaties, vai **tev nešķiet** neizbēgami, ka viss dievbijīgais ir taisnīgs?’
‘Jā gan! / burt. **Man patiesi** [tā šķiet]!’ ’ (Plat. Euthyph. 11e)

Jautājuma izteikuma semantiskā un sintaktiskā struktūra nosaka atbilstošas apstiprinājuma atbildes formas lietojumu. Turklāt saistītais 1. un 2. personas vietniekvārdu lietojums šādā repliku mijā akcentē ciešo komunikatīvo saikni runātāja un adresāta starpā.

Akcentu uz adresātu (sākotnējo jautātāju) savukārt vērojams apstiprinājuma atbildēs ar 2. personas formām:

- (8) .. οὐ γάρ ἄν που ἐστασίαζον ἀλλήλοις,
ne jo/taču PRT droši_vien ķildoties.IPFV.3PL viens_ar_otru
εἰ μὴ περὶ τούτων διεφέροντο ἦ
ja ne par šis.PRON.GEN.PL būt_domstarpībās.IPFV.3PL vai / vai_ne
γάρ; ὀρθῶς λέγεις.
jo/taču pareizi.ADV runāt/teikt.PRS.2SG
‘ ‘.. [dievi] taču neķildotos savā starpā, ja viņiem nebūtu domstarpību par šo, vai ne?’
‘**Tev taisnība!** / burt. **Tu pareizi saki!**’ ’ (Plat. Euthyph. 7e)

- (9) πῶς οὖν ἀκριβῆς ὁ Αἰακός
 kā.ADV tad/gan precīzs.ADJ.NOM tas.ART.NOM.M Aijaks.NOM
 ὦν .. παρεδέξατο ὑποβολιμαῖον Ἡρακλέα
 būt.PTCP.PRS.NOM.M pieņemt.AOR.MED.3SG neīsts.ADJ.ACC Hērakls.ACC
 παρόντα; ὅτι ἐώκειν ἀκριβῶς.
 būt_klāt.PTCP.PRS.ACC.M jo būt_līdzīgam.INF precīzi.ADV
 ἀληθῆ λέγεις' ..
 patiesi.ADJ.ACC.PL runāt/teikt.PRS.2SG
 ‘ ‘Kā gan Aiaks, uzmanīgs būdams, .. pieņēma neīsto Hēraklu?’
 ‘Jo precīzi līdzinos viņam.’
 ‘‘Tev taisnība! / burt. Tu saki/runā patiesu.’’ (Luc. DMort. 16.2)

Runātājs izklāsta savu domu (dažkārt turklāt ar uzsvērtu *es*) un gaida apstiprinājumu no sarunbiedra. Tas piekrīt izteiktajam un atzīst to, akcentējot šādā kontekstā ne savu (kā iepriekš minētajos gadījumos ar *ἔγωγε*, *ἔμοιγε*), bet adresāta pozīciju. Šajos gadījumos apstiprinājuma atbildi pamatā veido runāšanas verbs (*verbum dicendi*) vienskaitļa 2. personā ar piemērotas nozīmes papildinātāju (*ἀληθῆ*) vai adverbu (*ὀρθῶς*).

Literāros latviešu valodas tulkojumos šie izteikumi it bieži atveidoti ar savienojumu *Tev taisnība!* (sk. Platons 1997, 21; 23; Platons 2004, 31; 43; Platons 2006, 63; 100; 135; Lukiāns 1980, 151 u. c.), kas veiksmīgi ietver gan apstiprinājuma, gan izcelto attiecīgās personas pozīciju. Tomēr dažkārt, par būtiskāko uzskatot apstiprinājuma semantiku, norāde par sarunbiedra pozīciju netiek saglabāta, atbildes repliku tulkojot bez gramatiskās personas marķējuma, piem., *Tas tiesa!* (Lukiāns 1980, 123; 149), *Pareizi teikts!* (Lukiāns 1980, 94).

2.2. Apstiprinājuma intensitāte

Noteiktas apstiprinājuma formas izvēli un lietojumu nosaka arī piekrišanas intensitāte, atbildētāja pārliecība par jautātāja izteikuma patiesumu, kas atklājas dažādas gradācijas *jā* formās.

Ir apstiprinājumi, kas izsaka piekrišanu bez papildu niansēm. Piem., formas *vaί* ('jā'), *οὕτως* ('tā'), *ὀρθῶς* ('pareizi'), *ἔστι ταῦτα*, *ἔστιν οὕτως* ('tā ir'), *ἀληθῆ* ('patiesi').

Taču ir formas, kas līdzās apstiprinājumam atklāj papildu nianse par tā intensitāti – pastiprinātu vai – tieši otrādi – vājinātu.

Pastiprinātu, uzsvērtu piekrišanu izteiktajai domai pauž, piem., atbildes *ἀνάγκη* 'neizbēgami/noteikti', *πάντως δῆπου* 'visādā ziņā, bez šaubām/protams', *vaί μὰ Δία* 'Jā, zvēru pie Zeva!' vai atsevišķi zvēresta formula *νῆ Δία* '[Jā], zvēru pie Zeva!', atbildes ar vairākām pastiprinājuma partikulām. Piem., Platona dialogā:

- (10) ἦ οὐ τοῦτο λήθην λέγομεν, ᾧ
 vaine šis.PRON.ACC aizmiršana.ACC runāt/saukt.PRS.1PL INTJ
 Σιμμία, ἐπιστήμησ ἀποβολήν;
 Simmijs.VOC zināšana.GEN zaudēšana.ACC
 πάντως δήπου, ἔφη, ᾧ Σώκρατες.
 visādi.ADV bez šaubām / protams teikt.IPFV.3SG INTJ Sokrats.VOC
 ‘ ‘Vai tad par aizmiršanu, Simmij, nesaucam zināšanas zaudēšanu?’
 ‘**Visādā ziņā, protams, Sokrat**’, viņš teica.’ (Plat. Phaedo 75de)

Adverbs πάντως, atsevišķi lietots, izsaka apstiprinājumu, kas šajā gadījumā pastiprināts vēl ar adverbu δήπου (‘bez šaubām, patiesi, protams’). Atbilde pauž spēcīgu runātāja pārliecību par sarunbiedra izteikto domu un uzsvērtu piekrišanu bez jebkādam šaubām, ko izmantotie valodas līdzekļi precīzi iezīmē.

Tāpat īpašu intensitāti atklāj apstiprinājuma izteikšana ar jautājumu, kas arī ir plaši izmantots paņēmiens dialogiskas komunikācijas atveidē dažādu žanru tekstos. Visbiežāk tam kalpo jautājumi πῶς γὰρ οὐ; ‘Kā gan/nu ne?’, πῶς δ’ οὐ; ‘Kā tad ne?’:

- (11) ἦ κάπ’ ἐμοὶ τρέποι’ ἄν αἰτίας τέλος;
 vaiun_uz es.PRON.DAT vērst.OPT.PRS.2PL PRT lieta.GEN lēmums.ACC
 πῶς δ’ οὐ; σέβουσαι γ’ ἄξιαν
 kā PRT ne godāt.PTCP.PRS.NOM.PL.F PRT cienījams.ADJ.ACC
 κάπ’ ἄξιων.
 un_no cienījams.ADJ.GEN.PL
 ‘ ‘Vai man tad lietu izlemt uzticat?’
 ‘**Kā ne?** [Mēs] godājam [tevi] cienījamu.’ ’ (Aesch. Eum. 434–435)

- (12) καὶ τοὺς πένητας ἄρα οἶσθα;
 un tas.ART.ACC.PL.M nabags.ACC.PL tātat/tad zināt.PRS.2SG
 πῶς γὰρ οὐ;
 kā PRT ne
 ‘ ‘Un tad tu zini, kas ir nabagi?’
 ‘**Kā nu ne?**’ ’ (Xen. Mem. 4.2.37)

Šādās atbildēs jautājuma forma līdzās apstiprinājuma semantikai būtiski marķē runātāja pozīciju ar emocionālo papildkomponenti. Tā atklāj spēcīgu atbildētāja pārliecību līdz ar zināmu izbīrnu par jautātāja pieļautu citu iespēju. Turklāt šāds izteikumu strukturējums īpaši pievērš arī teksta adresāta uzmanību konkrētajam komunikācijas momentam un tajā risinātajai domai.

Apstiprinājums pretjautājuma veidā ir ierasts sarunvalodas elements, un tas likumsakarīgi plaši vērojams sengrieķu dialogiskajā prozā – gan Platona filozofiskajos, gan Ksenofonta ētiski moralizējošajos, gan Lūkiāna satīriskajos dialogos, kas tiecas atveidot rakstītā formā neformālu, sadzīvisku komunikāciju tuvu sarunbiedru starpā. Tomēr, kā rāda piemērs no Aishila traģēdijas ‘‘Labvēlīgās’’,

šādas apstiprinājuma formas sastopamas arī t. s. augsto žanru tekstos cildenas, formālas komunikācijas atspoguļojumā.

Turpretim, lai izteiktu vājinātu intensitāti, paustu nedrošu apstiprinājumu, sengrieķu valodā galvenokārt lietotas dažādas verbu, sevišķi šķituma verbu, formas: φαίνεται, εοικεν ‘[tā] šķiet’, κινδυνεύει ‘[tā] liekas’, vēl vājāka piekrišanas ziņā verba domāt vienskaitļa 1. personas forma οἶμαι ‘es [tā] domāju’, verba būt optatīva daudzskaitļa 3. personas forma εἶεν ‘Lai būtu!’ vai imperatīva vienskaitļa 3. personas forma ἔστω ‘Lai ir! / Lai notiek!’. Nedrošam apstiprinājumam izmantots arī adverbs ἰσως ‘varbūt’.

- (13) οὐκοῦν ἀποδέδεικται ὅτι ἀληθῆ
vai_tad_ne/tātdad pierādīt.PRF.MED/PASS.3SG ka patiess.ADJ.NOM.PL.N
ἐλέγετο;
teikt.IPFV.MED/PASS.3SG
φαίνεται.
šķist.PRS.MED/PASS.3SG
‘ ‘Tad vai nav pierādīts, ka tika teikta patiesība?’
‘**[Tā] šķiet.**’ ’ (Plat. Gorg. 479e)

- (14) οὐκοῦν ἀλλὰ τὸ διάδημα ἔασόν
tad bet tas.ART.ACC.SG.N diadēma.ACC.SG.N atļaut.IMP.AOR.2SG
με ἔχειν καὶ τήν ἐφεστρίδα.
es.PRON.ACC turēt.INF un tas.ART.ACC.SG.F apmetnis.ACC.SG.F
οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ ταῦτα
nekādi / nekādā_ziņā bet un/arī šis.PRON.ACC.PL
ἄφες.
atlaist/nomest.IMP.AOR.2SG
εἶεν.
būt.OPT.3PL
‘ ‘Bet tad atļauj man paturēt diadēmu un apmetni!’
‘Nekādā ziņā! Arī šos nomet!’
‘**Lai būtu!**’ ’ (Luc. DMort. 10.4)

- (15) καὶ ἀληθῆ γε ἔλεγον, ὦ Σώκρατες.
un patiess.ADJ.ACC.PL.N patiesi teikt.IPFV.1SG INTJ Sokrats.VOC
ἰσως.
varbūt.ADV
‘ ‘Un patiesību es teicu, Sokrat.’
‘**Varbūt.**’ ’ (Plat. Euthyph. 6d)

Visas atbildes lakoniski veidotas no viena komponenta, kura pamatsemantika ir apstiprinājums, piekrišana sarunbiedra izteiktajam. Taču gan bezpersoniski lietotā šķituma verba forma φαίνεται, gan optatīva forma εἶεν un adverbs ἰσως apstiprinājumu sniedz vājinātā veidā. Šīs atbildes niansēti atklāj runātāja

nepārliecinātību un šaubas komunikatīvā situācijā, kad nav citas izvēles kā sekot sarunbiedra virzītai domai vai rosinātai rīcībai.

2.3. Žanra konteksts

Kā būtisks faktors, kas nosaka noteiktas apstiprinājuma atbildes izmantojumu, jāmin arī konteksts, literārā tekstā, kas sengrieķu valodā sniedz dialogu liecības, – žanra raksturiezīmes un nosacījumi.

Dažādos žanros ir atšķirīgas iezīmes kā atveidotās mākslinieciskās realitātes, tā teksta strukturējuma un izvērsuma ziņā. Citi nosacījumi ņemami vērā dzejas, citi prozas žanros, citi, piem., eposā, citi – drāmā, citi – dialogiskajā prozā.

Žanra specifika un autora apzināta izvēle noteiktiem teksta mērķiem – noteiktu raksturu, noteiktas domas risinājuma atainošanai – nosaka arī atbilstīgu dialogiskās saziņas atveidi un tostarp konkrētu apstiprinājuma formu lietošanu (izvērstāku vai lakoniskāku, niansētāku vai precīzāku u. tml.).

Piem., cildeno sengrieķu dzejas žanru – eposa vai traģēdijas – ritmizētajā un nereti metaforiskajā valodā dominē izvērsti izteikumi un plašas, netiešas atbildes arī apstiprinājuma gadījumos. Turpretim komēdiju tekstos vietām vērojami dinamiski īsu repliku mijas posmi ar daudzveidīgām, tostarp lakoniskām, viena vārda apstiprinājuma atbildēm.

Vislielākā daudzveidība gan vispār jautājuma un atbilžu repliku veidojumā, gan to skaitā apstiprinājuma izteikšanā – kā to rāda arī šajā rakstā minētie piemēri – neapšaubāmi vērojama dialogiskās prozas, resp., dialoga žanra darbos – Platona filozofiskajos, Ksenofonta ētiski moralizējošajos un Lūkiāna satīriskajos dialogos, kur viss teksts strukturēts savstarpēji mītu repliku veidā, bez papildu komentāriem no malas.

Precīzākām atziņām šai aspektā gan žanra specifika būtu tālāk vēl detalizētāk pētāma.

Secinājumi

Sengrieķu valodas iespējas apstiprinājuma izteikšanai sengrieķu dialogā ir plašas, tās daudzveidīgi ir izmantotas dažādu žanru tekstos. Konkrētas apstiprinājuma formas izvēli nosaka gan dialogiskās saziņas konteksts un jautājuma replikas semantiskā un sintaktiskā struktūra, gan komunikatīvās saiknes uzsverums un nepieciešamība (vai izvēle) akcentēt runātāja vai adresāta pozīciju, gan runātāja pārliecinātības un piekrišanas, kas neizbēgami atspoguļojas tā apstiprinājuma izteikumā, intensitātē, gan arī teksta, kura ietvaros veidota dialogiskā komunikācija, žanra raksturiezīmes un tā autora mērķi.

Saīsinājumi

1, 2, 3	persona
ACC	akuzatīvs
ADJ	īpašības vārds
ADV	apstākļa vārds

AOR	aorists
ART	artikuls
DAT	datīvs
F	sieviešu dzimte
GEN	ģenitīvs
IMP	pavēles izteiksme
INF	nenoteiksme
INTJ	izsaukšanas vārds
IPFV	vienkāršā pagātne
M	vīriešu dzimte
MED	vidējā kārta
N	nekatrā dzimte
NOM	nominatīvs
PASS	ciešamā kārta
PL	daudzskaitlis
PRON	vietniekvārds
PRF	perfekts
PRS	tagadne
PRT	partikula
PTCP	divdabis
SG	vienskaitlis
VOC	vokatīvs

Avoti

1. *Aeschylus*. 1926. Smyth, Herbert Weir (trans.). Cambridge: Cambridge, Mass., Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd.
2. Ksenofonts. 2005. *Atmiņas par Sokratu*. Feldhūns, Ābrams (tulc.). Rīga: Zinātne.
3. Lucianus. 1896. *Opera*. Vol. I. Jacobitz, Karl (ed.). Leipzig: in aedibus B. G. Teubneri.
4. Lukiāns. 1980. *Dievu, mirušo un hetēru sarunas*. Feldhūns, Ābrams (sast., tulc.). Rīga: Zinātne.
5. Plato. 1903. *Opera*. Burnet, John (ed.). Oxford: Oxford University Press.
6. Platons. 1997. *Eutifrons, Sokrata aizstāvēšanās, Kritons, Faidons*. Feldhūns, Ābrams (tulc., koment.). Rīga: Zinātne.
7. Platons. 2004. *Gorgijs*. Feldhūns, Ābrams (tulc., koment.). Rīga: Zinātne.
8. Platons. 2006. *Dialogi: Līsids, Harmids, Alkibiads pirmais, Hipijs mazākais*. Feldhūns, Ābrams (tulc., koment.). Rīga: Zinātne.
9. Platons. 1980. *Menons. Dzīres*. Lukstiņš, Gustavs (tulc.). Rīga: Zvaigzne.
10. *Sophocles*. 1912. Vol. 1. The Loeb Classical Library, 20. Storr, Francis (ed.). London; New York: William Heinemann Ltd.; The Macmillan Company.

11. Xenophon. 1970. *Opera omnia*. Vol. 4. Oxford: Clarendon Press. [pirmizdevums: Oxford: Clarendon Press, 1910].

Literatūra

1. Ahmanova, Ol'ga. 2012. *Slovar' lingvističeskikh terminov*. Moskva: Knižnyj dom „Librokom”.
2. Beversluis, John. 2000. *Cross-examining Socrates: A defence of the interlocutors in Plato's early dialogues*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Crystal, David. 1998. *The Cambridge encyclopedia of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Jakubinskij, Lev. 1986. O dialogičeskoj reči. *Izbrannye raboty. Jazyk i ego funkcionirovanie*. Moskva: Nauka, 17–58.
5. Krylova, Ol'ga. 2006. *Lingvističeskaja stilistika*. Moskva: Vysshaja škola.
6. Kühner, Raphael, Gerth, Bernhard. 1904. *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache*. Hannover, Leipzig: Hahn.
7. Liddell, Henry G., Scott, Robert, Jones, Henry S., Mackenzie, Roderick (eds). 1992. *A Greek-English lexicon*. Oxford: Oxford University Press [pirmizdevums: Oxford: Clarendon Press, 1968].
8. Lokmane, Ilze, Valkovska, Baiba. 2013. Vienkārša teikuma komunikatīvā struktūra. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 774–800.
9. Moskal'skaja, Ol'ga. 1981. *Grammatika teksta*. Moskva: Vysshaja škola.
10. Paegle, Dzintra. 2003. *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. I daļa. Rīga: Zinātne.
11. Rozenbergs, Jānis. 1997. Par dažiem tekstveides paņēmieniem. *Linguistica Lettica*, 1. Rīga: Latviešu valodas institūts, 226–231.
12. Rozenbergs, Jānis. 1989. Teksts. *Latviešu valodas sintakse*. Ceplītis, Laimdots, Rozenbergs, Jānis, Valdmanis, Jānis. Rīga: Zvaigzne, 142–224.
13. Shalev, Donna. 2003. *Yes (and no) in Ancient Literary Greek. Dialogue analysis 2000: selected papers*. Bondi, Marina et al. (eds). Tübingen: Max Niemeyer Verlag GmbH, 351–360.
14. Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
15. Smyth, Herbert Weir. 1984. *Greek grammar*. Harvard University Press [pirmizdevums: Harvard University Press, 1956].
16. Thesleff, Holger. 1967. *Studies in the styles of Plato*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden kirjapaino.

Summary

Mutual agreement of communication partners, finding of a common position is of great significance in dialogical intercourse, the affirmation being most substantial in this regard. In different languages, various language means and ways of expression can be used for this purpose.

The present paper considers the expression of affirmation in the ancient Greek language mainly focusing the attention on the forms used most frequently in short utterances, as well as on dominating regularities in their usage. The choice of a specific form is determined by

various factors: the semantic and syntactic structure of the question, i.e., of the preceding utterance, the context, a purposeful stressing of the positions of communication partners, the emphasizing of communicative link, the intensity of respondent's consent, the confidence in the veracity of communication partner's utterance, as well as genre characteristics of the literary text and artistic purposes of the author.

There are affirmation forms suitable for different situations, forms which express affirmation without additional nuances, and there are definite forms used in specific contexts and situations which together with the semantics of affirmation comprise additional nuances, e.g., as regards its intensity.